Souček, Stanislav

Píseň "vyhnanců" a naše písně exulantské

In: Souček, Stanislav. *Domnělá píseň pražských vyhnanců na Slovensko a její slovenské příbuzenstvo.* V Brně: Filosofická fakulta, 1923, pp. 14-24

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/126410
Access Date: 05. 12. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

máme-li pak pomýšleti na odchod vynucený některým z pozdějších mandátů proti kacířům (s čím dále tím menší pravděpodobností přímé emigrace většího počtu Bratří pražských na Slovensko), docházíme k pomyslu, že drahý ten exemplář exulantského tisku, tajně z ciziny donesený, nastoupil zase jako osvědčená patrně potěcha srdce zpáteční cestu do ciziny, k pomyslu sentimentálnímu, ale nepravděpodobnému. Na místo lásky, s kterou tajný evangelický křesťan lpěl na potěše svých nejtajnějších chvil, podsunuto nepraktické literární estetství, kult knihy známý od lidí nepotřebujících ruchu a shonu životního a nemajících smyslu proň, jakási obdoba k neúkojnému čtenářství kulturních rozmazlenců novodobých; ale víra lidí XVII. století nebyla knihomilstvím, nutkala a sílila službě k Bohu, ale byla vzdálena kvietisticky naladěného fatalismu nestarajícího se o vezdejší život a jeho potřeby. Postavu vyhnance, odnášejícího si jen a jen knihy tam, kde byly volné a odkud potají docházely, vymyslila si doba vzdálená od skutečných strastí exilia, málo znalá života v něm a jeho historické formy, zvyklá tvorbě vysoce tklivých zjevů a kontrastovým efektům. Doba ta nevyhýbala se náboženským látkám jako osvícenství, měla sklon k nim, ale ještě malé porozumění pro ně pro nedostatek historického vhledu do nich. Jak byl by mohl u nás vyhnanec pro víru položiti vedle sebe „knihu boží, biblí svatou“, „svaté proroky a apoštoly“ — a dílo rukou lidských, třeba „přeužitečného obsahu“ (mluvíc o obojí knize slovy Komenského)!

II. Píseň „vyhnanců“ a naše písně exulantské.

Obraz, kterým Šafařík vystihl poměr staročeské epiky a lyriky k básním rukopisu Královédvorského a Zelenohorského: „liší se od nich jako noc ode dne a jako země od nebe“, mimoděk vstoupí na mysl při srovnání naší písně s exulantskými.

Píseň domnělých pražských vyhnanců pod Tatry začíná zálibným dvojslohovým obrazem šťastného života v drahé vlasti, jehož oba díly jsou pěkným paralelismem jednotlivých představ a výrazů spojeny v ladný diptych. Ten obraz prudkým pohybem ruky odtrhuje ze zorného pole bolestné uvědomení, že je klamem, a na místo jeho je postavena příkře kontrastující skutečnost: vyhnanství ze všeho toho, co kdy těšívalo, zachránivší si jen dvě drahé knihy. Píseň však nevyznívá tímto drsným nesouzvukem. Již samo uchránění pokladu, jímž lidem života se vzdalujícím je kniha, je prvek, jímž se mírní zlozvuk. Ještě smírnějším prvkem je však ztlumení bolu v resignaci, v oddání osudu vyhnanců. Náboženského v té písni, jež chce mluviti za vyhnance pro náboženství, není zhola nic, a bylo by omylem něco takového si přimýšleti ke zmínce o bibli a Labyrintu z představ k nim se družících;

ta zmínka je jediným z mála rysů, kterými představu člověka v životě bídně osamoceného, vyděděnce společnosti, oblíbenou v romantice, v představu bratrského vyhnance (ne bez dějepisných omylů, jak jsme viděli) zkonkretňuje básník, který o emigraci z důvodů náboženských nevěděl hrubě více, než že byla, který obě díla jako vynikající díla Jednoty znal z literární historie, který se snad se svou dobou podivoval jejich jazyku a z kulturní přejemnělosti a vlastní nemohoucnosti k činu nade vše si cenil knihu, takže byl schopen i toho, aby z prostředku, milého proto, že v skrytu udržoval pronásledovanou víru, učinil div ne fetiše i tam, kde nebyly služby jeho tak vzácné, kde s víry padala pouta a začínal jí nový život.

Jinak je v opravdových exulantských písních. Jejich verše plní prosby k Bohu. Prosí o pomoc v utrpení, o stálost v něm a ve víře, pro kterou je podnikáno, o mocnou ochranu v nebezpečí života, o přízeň vrchností světských a laskavé přijetí v cizině, o chléb duchovní slova božího i chléb vezdejší. Prosí o pomoc těm, kteří v pokušení neobstáli, a ochranu těch, kteří ještě ve vlasti zbyli — oblíbená mezi lešenskými Bratřími píseň Daniele Levínského, varující jak anděl Lota „zpět se ohlednouti“ a „věcí ztracených želeti, nebo Sodomě nastává hrozný pád“, modlí se tklivě za vlast, ohroženou nastávajícím soudem božím: „Nalož otcovsky s smutnou naší vlastí...; jestli by chtěl i dál ji trestati, vyveď z ní své preč.“ Nepřátelům se přivolává pokoření, ale též se vyprošuje náprava. Často se ozývá prosba, aby Bůh vysvobodil své věrné z vyhnanství (z „tohoto toulání a pohostinství žalosti plného“, z „podružství“, nového „Egypta“), sebral své rozptýlené a vrátil je do vlasti, kde by mohli „Krista hledati svobodně zase“, „kalich píti“. Návrat „do časné vlasti“ je ovšem v rukou božích; vedle prosby oň obyčejně na závěr se ozve modlitba o pomoc „k té pravé vlasti“.

Písně intonuje často nářek na bídu vyhnanců, na „ukrutnost tyranů“, „vzteklých trapičů“, sílení protivníků církve boží, „hrůzu Antikristové pravice“ a nářky těmi vystupuje před oči čtenářovy obraz řádění protireformace v Čechách a na Moravě, tu nahozený hrubými, zevšeobecňujícími rysy, tu některým detailem (v „Lamentech“ Těšínských) historicky zajímavý. Instinktem vycítěna sice tklivost momentu loučení s vlastí, ale lyricky nevyužita s dostatek, třebas že se i shledáme (u Třanovského) s účinnou formou pro jeho podání, apostrofami opouštěné vlasti. Povšechněji a někdy jen vyhlídkou na to, co čeká, mluvívá se o osudu „bídných, pomoci neznajících“ vyhnanců, stádce „maličkého“, „strachem nepřátel velmi zděšeného“, „k smrti zemdleného“, vyhnaného „mezi neznámý lid“ a tu „v podružství“ „v pohrdání daného“. Je to pochopitelno psychologicky: stačily zmínky, aby se při nich vyplakalo vystřízlivění z naděje na přátelské přijetí a vynaříkalo ochutnání

„bídného losu“ vyhnanců, a nebylo vhodno, sílu potřebnou k vydržení vyhnanství ve chvílích rozhodování o životě příliš podmílati nářky na přítomnost. Snad jediné určité podrobnosti z bídy exulantské jsou v písni „Smutní lidé, co začneme“: „Svět se štítí chudých lidí pro Krista vyhnaných; nechce trpět bratří v Kristu známých: jimi zhrzí, je sobě ošklivi, často jsou zlí zsouženému kříví. Za zběhlého podvodníka tebe pokládají, chudobu tvou tobě vyčítají, žes snížený před nimi, ubohý, o tebeť se otře bídný mnohý . . . .“ Ale „skrovná strava, bídný kvartýr, oděvy strhané lepší než svědomí cejchované.“

Pronásledování a vyhnanství pojímáno jako trest za vlastní hříchy — odtud časté kajícné vyznání hříšnosti — i jako zkouška. S prvým pojetím souvisí prosby, aby boží hněv a trest byly dočasné a otcovské, a souvisí i sliby vroucnější zbožnosti, s druhým se dostavují výzvy k stálosti a trpělivosti. Není snad důvodů, který by mohl býti uveden na posilu, ale byl by pominut; jimi a pro ně píseň ztrácí lyričnost a stává se veršovanou homilií. Vyhnanci se připomíná, že netrpí sám, než i jiní, a sám, bez pomoci že není v utrpení a zkoušce; připomínají se mu hrdinský vzor Kristův v utrpení i stálost svatých v pronásledování, připomínají se mu jistota boží lásky k božím věrným a příklady ochrany jim poskytnuté. Pavlovo slovo: „Všickni, kteříž chtějí pobožně živi býti v Kristu Ježíši, protivenství míti budou“ upraveno tu jednou pěkně se vztahem k dané situaci: „Život pobožných není nežli los vyhnaných“, ale vědomí, že se trpí pro „spravedlivost“, provází snad každou z písní exulantských. Utrpení vyhnanců je následováním Krista: „Jdem s křížem za Kristem z vlasti v duchu čistém těšíc smutné srdce“, zpívá jiná. Utrpení je předpověděno „v slovu Páně“ (míněno na př. uvedené slovo Pavlovo a podobná místa biblická) „i v tvých letopisích, co se dálo otcům v prvních časích“. Je slibem a zárukou věčné radosti: „čím větší kříž jde na tebe, tímť jsi vždycky bližší nebe; čímť se víc zdá, že jsi sama,“ — apostrofuje duši vyhnancovu zase jiná píseň — „tím jsi blíže Krista Pána,“ a Třanovský rád tu myšlenku vyslovuje parafrásemi veršů „Kristus vám za škody stojí, stokrát víc slibuje“ z nejslavnější husitské písně; jinde se jinak zveršovává myšlenka, že „po mračnu den jasný“ a za pomíjející statky vezdejší že uchystáno pravé bohatství v nebi, že Bůh, jehož vůle se i tu děje a do jehož rukou nejlépe vše složiti, vše zlé svým věrným obrací v dobré, strastmi těla pomáhá duchu a odnímáním věcí časných připravuje získání věčných. K tomu se přidá někdy i pomysl vyjádřený v jedné písni slohou: „Lép málo míti s svědomím pokojným než se trápiti ⟨s⟩ sběří zevnitřně, od červa vnitřně, potom peklem hrozným.“ Nebyla by to ani morálka křesťanská, kdyby vědomí o spravedlivosti vlastní pře přes její dočasný neúspěch nebylo sílено sliby aspoň věčné

odplaty, když by selhaly naděje na obrat štěstí ve velikém boji Antikristově s pravou církví, a pohrůžkami časných i věčných trestů připravených protivníkům čisté víry a těm, kdo od ní pro svody světa nebo strach z něho odpadnou.

Jen jednou (u Třanovského v I. „Lamentu“ těšínských měšťanů z r. 1629) v napomenutí k stálosti u víře se mi ozvala připomínka hlavních věroučných rozdílů (že „každý artikul, kterémuž věřiti máme, musíme Písmem toho potvrditi“, kdežto učení „roty Antikristovej“, „papežské svedení“, „nijakž se nesrovnává s Kristovým ve čtení, než s učením dábelským, kteréž jest přijíti mělo, apoštol svědčí, před súdným dnem býti“, a tak tedy že ze „svatosvatého textu“ Písma se nedá nalézti nic, co by bránilo nepíti „z kalicha krve Páně“ a co by oprávňovalo nárok papežův na poslušnost jemu). Jinak spravedlivost vlastní pře je samozřejmou základnou pro důsledky duchovně pastýřské péče, která byla původkyní asi většiny písní. Zřetelným výrazem toho je, že se o vyhnancích mluví jako o církvi Kristově, o nepřátelích jejich jako o nepřátelích Kristových nebo přímo jako o Antikristovi, o jejich při jako o při boží. Leda že jen potřeba obrany proti násilí protireformačnímu důraz položí na společný základ aspoň části víry („Ó, rozpomeň se na to“, volá Třanovský v témž „Lamentu“ k Ferdinandovi II., „že jsme také křesťané, držíce se Páně ustanovení, jeho kšaftu posledního“, a podobně „Lament.... pánův obyvatelí knížetství těšínskéhо“ z r. 1654: „Nejsme Turci a Židé, ani též pohané, ale krví obmytí věřící křesťané“).

Zrovna tak charakteristickou známkou písní je pevná důvěra v Boha, milostivého, i když časem tresce, ať hlasitě vyslovená, ať příkazy ukládaná, ať jen mlčky působící na formulaci konkretních rad, napomenutí a závazků. Chvilkový otřes její, který dal Komenskému podnět jeden k překonání jeho v hlubokých rozmluvách „Truchlivého“ s Rozumem, Vírou a Kristem, v ohlase „Truchlivého“, v „Rozmlouvání Truchlivého s Potěšujícím“, je zeslaben v nářek „Truchlivého“, že je nejen „smích“ a „hra“ „světu zlému a kacířstvu přezlostnému“, ale že „i proti Bohu rouhají [!], žeť již není, zlostně mluví, na nebi, v něhož doufají“. Jen Komenský (v „Písničce vyhnaných“, ovšem překladu to písně Lutherovy) neleká se přiznati, že v tom „čase zámutku“ ještě horší nebezpečenství než tělu hrozí duši: „trpělivost naše hyne a naděje přestává, rozum namítá, což mine, a víra již umdlévá“ — v písni ovšem pro něho není místa, aby se dialekticky vypořádal s malodušností a netrpělivostí; tu, jako by mu stačil pohled do propasti zoufání, aby od ní couvl, utíká se k modlitbě důvěrné: „Skrocuj rozum, ať na Tvůj čas drze se nedobývá, v kterém nám chceš pomoci zas: ač pomoc Tvá prodlévá, však Tvá svatá zaslíbení berou jisté doplnění.“

Písně nejsou beze vztahu k poslední a největší náboženské válce, třebas náboženský jejich ráz vylučuje zmínky o konkretních událostech. Cítilo se, že je to rozhodný zápas mezi církví evangelickou a katolickou, protože byl ze všech největší a naň se aplikovalo učení o Antikristovi a jeho příchodu před sklonkem světa a o jeho potření. Proto proseb za potření nepřátel, kteří byli ztotožňováni s voji Antikristovými, za stálost v boji a v utrpení je daleko více než proseb o nápravu a uspokojení nepřátel. K prosbám těm se druží modlitby za „naše vojsko", jeho ochranu a jeho vítězství, za spoluvyhnance, za sjednocení a zdar „vrchností křesťanských" a „konfederantů", za zmar „spiknutí" proti církvi Kristově a nepřátelských „praktik", za blaho těch, kdo vyhnancům dopřáli útulku (zvláště — u evangelíků lutherských v Sasku — za „kurfiršta", t. j. saského, později — po personální unii Saska s Polskem — „našeho krále a kurfiršta"). S vírou v brzký pád Antikrista papeže souvisí naděje v návrat. Víra ve vítězství jásá někdy, jako by bylo již zde. Ale vývoj událostí učil i trpělivosti, odevzdání všeho do vůle boží a útěše nadějí v získání aspoň nebeské vlasti, když se návrat do časné posouval v oblast nesplněných snů. Jiným svědectvím této resignace — úst, ne srdce, v první aspoň době nepřestávajícího nikdy doufati — jsou písně modlící se k Bohu za pokoj a vysvobození od útrap válečných a mlčící při tom o kraji pozemských touh.

To je myšlenkový svět našich exulantských písní. Prvky jeho nejsou ovšem všecky pospolu v každé písni, a kde jsou, nejsou zastoupeny touž měrou; tak na př. historické narážky určitého obsahu jsou v I. „Lamentu" Třanovského a v „Lamentu" z r. 1654, kdežto jinde se shledáme jen s obecnými nářky. Ale přese všecky tyto individuální rozdíly komposiční možno mluviti o jednom myšlenkovém světě exulantských písní.

Od něho se poněkud odchyluje jen „Píseň o vyhnání a vyhnancích z vlasti", zpívající „O předivném božím soudu" nad českou vlastí. Tu se po ohlašovacím počátku připomíná, jak „před dvěma sty lety země byla v velké vážnosti" pro reformní hnutí začaté Husem a Jeronymem, „muži Bohem zvolenými". To se však změnilo: „Ó ty někdy země svatá, kams poděla své oči? Již jsi Bohu ne tak vzácna, Antikrist s tebou točí, nemáš roucha ani ducha, všeckot papežem smrdí." Proto Bůh béře svou milost od českého království „a Němců veliké množství přivodí k pravé víře . . .," „poddaly jsou se kalichu mnohé německé země, ale česká ⟨jde⟩[1] po hříchu pod papežovo břímě", ba i přijímání pod obojí „na nejistotě stojí": „to již v Čechách jest na vahách, nýbrž i přišlo k zmatku". Proč opouští Krista pro Antikrista?

[1] Otisky: zde.

„Rovně takový soud boží na lidu židovském byl", jenž nepřijal Mesiáše: Mesiášovy posly přijali pak pohané. „Rádas Husi poslouchala, mělas k ní velikou chuť, onať jest prorokovala, že Pán Bůh pošle labuť. Ta již časně zpívá krásně jako před smrtí labuť; slyš její hlas, dokud máš čas, než tě trefí boží prut" — volá proto skladatel k české zemi. Prosbou, by Bůh jí zjevil „svou pravdu všecku", a radostnou nadějí „v přeslavný ten čas, když to učiní Pán Bůh", se končí tato píseň, v této podobě oblíbená u exulantů v cizině[1] a později, v XVIII. a XIX. stol., u Adamitů u nás[2] ve východních Čechách. Neběží tu tak o ten rozhled po náboženských dějinách našich a zajímavé stanovisko k nim, jako o to zvláštní zabarvení českého vlastenectví hrdostí na české prvenství v opravném hnutí a bolem nad zánikem jeho výsledků — ve vlastenectví exulantských písní XVII. věku se mi více ozývá vědomí, že vlastními pány země vydané cizincům jsou vyhnanci, a je zcela přirozené, že pomysl autochtonnosti se jasně uvědomil u těch, kdo s vlastní půdy byli sehnáni. A také v tužbách obojího vlastenectví je rozdíl. Píseň „O předivném božím soudu" touží po zevangeličtění, ba přímo po zluteránštění celé země; je na bíle dni, že tato chiliasticky zbarvená tužba byla zcela přirozená v prvé polovici XVI. stol., v době rychlého vzrůstu evangelické církve v Německu, který v XVII. stol. je již hotov, a že citované verše sl. 6 a 7 by byly anachronismem v tomto věku. Naproti tomu exulantské písně — za změněné situace, po mohutném vzmachu protireformace, ba po jejích vítězstvích se spokojují tužbou po návratu do vlasti a dovolením svobodně vykonávati náboženství, ačli nemlčí o té věci vůbec.

Ale i přes tuto svou odlišnost je tato píseň tím naprosto shodná s ostatními, s nimiž ve vyhnanství byla zpívána, že je cele náboženská.

Nadto pátrání po původu této písně, zarážející něčím, proč by musil býti dán název „anachronismus" v XVII. a XVIII. stol., vedl na konec k výkladu, odkud tato odlišnost její: je to jedna z těch „mnohých písní, jež mezi lidem kolovaly" r. 1547 za odboje stavovského proti Ferdinandovi I. Se třemi jinými zachoval ji v svých „Aktech" Sixt z Otrštorfa (Ottersdorfa)[3]. Lecčím se hodila i době pobělohorské

---

[1] Je u Myllera v „Pokladu zpěvů duchovních" 1710, 1201 č. 743 a ve zcela stejném znění při Rosaciově „Koruně neuvadlé mučedlníkův božích českých" 1756, 68—71. Ještě r. 1812—1813 si ji odněkud zapsal původce rukopisného sborníčka, pocházejícího z Humpolce a nyní chovaného A. Frintou, jenž o ní píše zcela mylně v „Reform. sborníku" I. 311—312.

[2] K. Adámek, „Doba poroby a vzkříšení" 1878, 86; „Adamité na Hlinecku," ČČM. LXXI. 1897, 62; „Z osmnáctého věku" I. 1911, 80; „Chrudimsko" 86.

[3] K. Tieftrunk, „Odpor stavů českých proti Ferdinandovi I. l. 1547", 1872, 100. Otiskuji ji z rkp. Národní knih. vídeňské 8803* v „Reformačním sborníku" II.

a tak byla přijata Myllerem do „Pokladu zpěvů duchovních“ 1710 a přitištěna k Rosaciově „Koruně neuvadlé“ 1756 s některými výpustkami (6 sloh z původních 20) a s některými změnami bezděčnými, vysvětlitelnými neporozuměním a měnlivostí podání, a jednou úmyslnou (opravou data pro hnutí husitské: „před dvěma sty lety“ místo staršího „před sta lety“).

Píseň „O předivném božím soudu“ není ovšem jediná, kterou ze starších pořadatelé kancionálů exulantských pojali do oddílů obsahujících písně, jimiž se měl vyzpívati stesk z pronásledování církve a bída vyhnanství. Zejména v Jednotě, nad kterou stále visel Damoklův meč Vladislavských mandátů, od dávných dob bylo dosti písní, které se hodily na exilium pobělohorské.

Kdybychom nevěděli na př., že píseň „Věčný králi, Pane náš, jenž dědictví milé máš“ je píseň Blahoslavova, jehož původství je zaručeno akrostichem, a že tato píseň do kancionálů exulanty složených se dostala z kancionálů bratrských, které ji mají vesměs až po Komenského[1], mohli bychom snadným omylem ji pokládati za nářek vyhnanecký. I pobělohorský exulant mohl hořekovati „hebrejskou melodií“ o popleněném, pobořeném, opuštěném Jerusalemě — církvi: „Rámě národů lítých vtrhlo do dědictví tvých, v nichž všecko podvracují, mordují, svaté tvé hrozně zarmucují. Obrácení Jeruzalem i jeho okrasa v něm v pustinu přežalostnou ..., tvůj chrám poškvrněný, Sion hrad rozbořený, vojska silných pobita, vylita krev svatá, všecka moc odjata. I tiť sou rozehnáni, kteříž bděli nad námi, slovem, skutkem sloužíce, svítíce a ctnostmi slavně se stkvějíce ...“ Slůvečka nebylo třeba měniti a píseň se hodila na dobu pobělohorskou přiléhavěji než na dobu, která ji zrodila, pronásledování Jednoty Ferdinandem I. po žalostném konci odboje stavovského za války šmalkaldské.

Hojně zpívána byla páně Bukůvkova, podle jiné zprávy Paustenníkova píseň „Blud se zhusta rozšel“, znalci sice prozrazující svůj původ z doby blízké počátkům obnovené církve, ale do úst vyhnancových vhodná verši: naučení z Písma „od nás přijíti nechtí, tupíc až ohyzdno, předce kaceřují, nýbrž vyhánějí, vězením sužují i mordují směle, vyhladiť chtíc cele“.

Nebo zpívána byla táborská „Pastýři nebeský, pane náš Ježíši“, rozechvěná ještě otázkou, posvěcuje-li zlý kněz, poněvadž jsou v ní verše platné i v XVII. a XVIII. stol.: „Dej svobodu pravdě všudy po všem světě, pusť strast na ukrutné a tobě protivné.....,“ „Obratiž i bludné od ... škodných nálezků k své pravdě přečisté...,“ „vytrhniž,

[1] Srov. Jos. Jirečka „Hymnologii“ 80. 15 sl. 7a 7a 7b 3b 3c 6c (s obměnami 7b 3b 3c 6b, 7b 3c 3b 6b). Z exulantských je u Komenského 625 T. XII., u Třanovského r. 1737, 1065 č. 1198, u Myllera 1035 č. 647.

vyprostiž z moci nájemníků [= zlých kněží, podle Jana 10, 12] stádce své rozptýlené z hrdla lítých vlků.“ Atd.

Ale i tyto písně jsou cele prodchnuty podobnými myšlenkami nábožnými jako skladby vyhnanců, a rovněž tak jimi prodchnuty jsou zvláštní modlitby pro vyhnance i písně neobracející se sice přímo k exulantům a jejich potřebám, ale jim nějak vhodné, ať původu domácího, ať z cizích přeložené[1].

Možno říci: náboženského rázu jsou všecky projevy exulantů, v nichž se má ozvati podstata člověka, soustředění mysli jeho. Na tomto obraze myšlenkového světa exulantských písní, trvám, nezmění v podstatě nic ani rozbor skladeb mně cele neb částečně neznámých.

Kdežto v písních složených exulanty je náplň náboženská, víc myšlenková než citová (charakteristická je už délka písní, pravidelně značná), píseň, již rozbíráme, je jako z jiného světa. Jejím veršům živnou půdou nebylo utrpení pro víru, nýbrž poosvícenský nacionalism, mající smysl pro historii, poněvadž o minulost prodlužuje život národa a podrobnostmi z jejích dějů obohacuje jeho pojem: u nás proto vedle dávnověku a jeho domnělé vysoké „čistolidské vzdělanosti“ obracel se zájem k našemu reformačnímu období ne pro jeho náboženské problémy a citové vzruchy, nýbrž tu pro sílu národní v něm osvědčenou, tu pro lidské utrpení obecně srozumitelným textem plnící stránky jeho dějin.

Tento nacionalismus u slovenského evangelíka mohl docela dobře vésti k utvoření motivu z dějin pobělohorské emigrace kulturně posilivší slovenský živel někdejších severních Uher a zvláště v něm jeho evangelickou součást — a slovenským evangelíkem bude nepochybně skladatel naší písně pro konstrukci motivu, možného v době Bernolákovské odluky jen u evangelíka trvajícího na jednotě s Čechy, pro rozšíření písně jen mezi slovenskými evangelíky a pro její spisovnou češtinu s jedním výrazem[2] ukazujícím k východní části oblasti česko-slovenské.

V meze doby, do které se posouvá vznik písně, hodí se i smysl pro půvaby krajinné, který dával nový důvod vlastenectví skladatelovu, i ona zvláštní úcta ke knihám (váženým v době obrozenské pro jazyk).

Lyričnost i osnovná, myšlenková i výrazová jednoduchost lidové písně, neubíjená reflexivní přítěží a v době staré plněji vystupující jen

---

[1] V Rejstříku fol. b 3 u Třanovského „Cithary sanctorum“ se těm, kdož jsou „v vyhnanství a nevoli,“ doporoučejí vedle biblických míst k modlení a rozvažování písně o následování P. Ježíše (č. 863 a n., mezi nimi zvláště č. 865 „Píseň válečná o duchovním boji“), o celém odevzdání srdce Ježíši (č. 873 a n.), píseň Tobiášova podle Tob. 13 (č. 913, patrně jako doplněk písní jásajících „nadějí obnovené církve“), o stálosti u víře (č. 987, 1034), v pronásledování církve (č. 1171).

[2] Srov. str. 10 p. 1.

v ohlasech žalmů, a to vyznění písně resignací na to, co srdce těšívalo, beze slůvečka o tom, co zhroutilo ten někdejší slastný život a co dosud drží srdce resignující, aby nekleslo v zoufalství, ten moderní lyrický tric zšeřelého, zádumčivého výhledu v pozadí pojící se k popředí několika rysy načrtnutému, ukazují, kde je vznik té písně hledati: v novoromantice, osvícenstvím zbavené positivní víry, ale na rozdíl od něho zajímající se aspoň o vnější osudy lidí náboženský cítících, národně uvědomělé, historicky interesované, navrácené k prostému lidství a jeho poesii, libující si místo ostrých kontur a jasných barev racionalismu v napovídávaných tajích a dumných přítmích srdce.

*

Ještě poněkud dále zúžuje oblast, v níž hledati je skladatele písně „Krásná je ta řeka", přihlédnutí k vnější formě její, zvláště k prosodii její.

Písně exulantské jako staré naše básnictví, nenapodobící antiky časoměrným veršem, počítají slabiky a mají rým často planý, často vadný.

Jinak píseň „vyhnanců."

Má rým správný, nehledíme-li z důvodů, ležících v její prosodii, k tomu, že se rýmová slova dvakráte („do města" || „cesta", „ouzkosti" || „kosti") neshodují co do přízvuku, a připustíme-li i jí obvyklou licenci, že rýmující se slabiky mají nestejnou délku („Vltava" || „laskavá", „Praha" || „drahá").

Svědectví z 5 rýmů všeho všudy ovšem nemá váhy. Zato výmluvná je stránka prosodická.

Verš je přízvučný, ale se zajímavými chybami. Často (15krát) délka, ať přirozená (způsobená dlouhou samohláskou nebo dvojhláskou v slabice), ať vzniklá polohou (tím, že za samohláskou krátkou následuje skupina souhlásek), zastupuje přízvuk na tom místě veršové stopy, jež má míti rytmický důraz, a v souvislosti s tím skutečně přízvučná slabika v sousedství se stává rytmicky bezdůraznou. Tato porucha účinkuje však i dále mimo nejbližší sousedství: básník, jenž hřešil proti přízvuku českému a při tom na mysli a zrovna v krvi měl rytmus zvolený, dává rytmický důraz i na nepřízvučnou slabiku krátkou (7krát, vždy po předchozí délce strhší na sebe přízvuk se slabiky sousední[1]).

Podobné pravidelné a tedy vědomé odchylky od čistě přízvučného verše, pro který, jak známo, vyložil pravidla českého přízvuku Dobrovský r. 1795, začínají se vyskytovati velmi brzy. Nacházím je již u V. Stacha (v „Divném oučinku potěhu" z r. 1797), ale jeho praxe,

[1] Sloha II. v. 2, III. 1, 4, IV. 2, 4, V. 1, 4.

známá jen z ukázek upravených vydavateli[1]), neshoduje se dosti s názory jeho o přízvuku[2], blížíc se praxi naší písně. Ojedinělé odchylky tím směrem se ostatně najdou již i v Puchmajerově „Sebrání básní a zpěvů" z r. 1795 a v překladu I. zpěvu Homérovy Iliady od J. Nejedlého z r. 1801. Pravidlem — ne ovšem všude zachovaným — takovéto odchylky od přízvuku v prospěch délky činí teprve nejmenovaný Slovák, jenž do Palkovičova Týdenníka 1812 a 1813 přeložil počátek Vergiliovy Aeneidy, a v jeho stopách přes odpor Palkovičův proti směšování prosodie přízvučné s časoměrnou jde Puchmajer v svém překladu počátku Iliady (v „Nových básních" z r. 1814) a více ještě, pod vlivem útoků Šafaříkových a Palackého proti přízvučnému verši v „Počátcích českého básnictví" z r. 1818, v praxi i v theorii ve „Fialkách" z r. 1820, vyšlých ovšem až r. 1833. Puchmajerova kombinace přízvuku a časomíry byla známa jistě již před vydáním „Fialek", s ní se srovnával Hněvkovský (v „Zlomcích o českém básnictví" z r. 1820) a jistě i jiní přízvučníci z jejich literární školy, a co více, byla přijímána i mladšími básníky, pokud veršovali přízvučně, zvláště pak prováděna v praxi Čelakovským (ve „Smíšených básních" 1822) a Chmelenským (v „Básních" 1823). Uvědomělé spojení přízvuku s časomírou v naší písni klade ji tedy do doby po r. 1812, spíše ještě však do doby po r. 1818; ostatek veršů jejích, správně přízvučný, zaručuje, že nemáme co činiti s písní z doby před Dobrovským.

Rozbor právě dokonaný znamenitě pozměnil představu, kterou o písni a jejím skladateli měl Kollár.

Nemáme před sebou píseň českých, dokonce přímo pražských vyhnanců na Slovensko ani z r. 1620 (hned po bitvě na Bílé hoře) ani z r. 1631 (po vpádu saském), nýbrž píseň operující fikcí, že mluví za takovéto vyhnance, a vzniklou těsně před prvním otiskem z r. 1832[3]. Nemáme před sebou básníka pocházejícího z Čech, který by těšínského

---

[1] „Starého veršovce" r. 1805 bez „zachování dobropísemnosti" vytiskl K. Ign. Thám, pro Čelakovského „Malý výbor z literatury české" z r. 1851 přepracoval některé verše Stachovy Vinařický a také ukázky Stachova veršování, vzaté V. Zeleným (v čl. V. Stach, „starý veršovec," Osvěta III. 1873, 482 a n.) z jeho rukopisné pozůstalosti, jsou jazykově upraveny, jak ukazuje srovnání dvou hláskoslovných pravidel Stachova jazyka, abstrahovaných Zeleným (t. 736 p. 1 a 2), s texty porůznu uvedenými.

[2] Vykládá je Jos. Král, „O prosodii české", Listy filolog. XX. 1893, 424, „Česká prosodie," Světová knihovna č. 716—719, 47 a n. K oběma těmto pracím odkazuji i pro dálejšek.

[3] V době kompromisu mezi přízvukem a časomírou (srov. str. 22—23); po přípravě synekdochického užití slova „Tatry" a kontrastu Praha—Tatry (srov. str. 9—10) a po zavedení názvu „bible Kralická" dvěma vynikajícími díly literárně historickým z r. 1826 (srov. str. 10—13).

spoluvyhnance Třanovského sice daleko překonával nadáním lyrickým, ale nenásledoval produktivností, takže by až upadnouti mohlo jméno jeho v zapomenutí, nýbrž v oku pátravě upřeném do doby obrozenské rysuje se nejasná silhueta slovenského evangelíka s romantickými sklony k minulosti vlastního národa a k technice domnělého jeho nejosobitějšího a nejvýmluvnějšího výrazu, lidové písně.

III. Slovenské příbuzenstvo písně „vyhnanců".

Domnělá píseň vyhnanců z r. 1620 nebo 1631 lecčím připomíná „slovensko-moravskou" píseň „Bitva za Štěfana krála (r. 1000)" z téže sbírky Kollárovy (II. 403)[1]:

Stála bitka, stála za Štěfana krála
takej viac nebude, kým svet svetom bude.
Stála bitka, stála v téj uhorskej zemi,
bili sa junáci, s pohanmi Slováci;
bola bitka, bola výše Ostrihoma,
červená krú tiekla polovicou Hrona.
Červená krú tiekla k bielému Dunaju.
tých kliatých pohanov kresťania rúbajú.

Také tento „historický zpěv", jenže o časech dávnějších než je při písni „vyhnanců", o bitvě, kterou r. 998 Štěpán I. Uherský potlačil t. ř. vzpouru šumoďskou proti sobě a řádům křesťanským, je původu nového[2], ač Kollárem a po něm jinými byl přijímán za starý; je to

---

[1] V otiscích nechávám Kollárovo rozdělení na řádky, ač nebývá metricky průhledné: zde na př. máme co činiti se slohami čtyřveršovými, složenými z trochejských tripodií spiatých rýmy tu sdruženými, tu přerývanými.

[2] Vyslovil to po prvé a krátce zdůvodnil V. Chaloupecký v rozpr. „K nejstarším dějinám Bratislavy," Sborník filozofickej fakulty university Komenského v Bratislave I. 1922 č. 9, str. 238—239.

Kollár poznamenal o té písni: „Památný tento počátek a zlomek nepochybně delší herdinské písně zpívají Slovenky při žni a vinobraní v Budíně: my sme jej r. 1834 slyšeli z úst Anny Kavkové z turčanské stolice. O několik týdnů po tom dostali sme z Moravy sbírku Moravských národních písní sebranou F. S[ušilem] a vytištěnou v Brně u J. Traszlera roku 1835 (kde však rok chybně položen jest ant v našich rukách už 1834 hotová se nalézala); i nemálo sme se zadivili uzřevše tam mezi Zlomky na str. 115. pod č. 191. d. počátek této slovenské písně jen v posledních slovích něco změněný aneb raději zmoravený takto: Stála bitka stála za Štěpána krála, pobili se chlapci v Kuklově na konci."

Chaloupecký myslí, že moravský text je původnější.

Ale v té věci byl blíže pravdě Kollár, který moravský popěvek patrně počítá buď mezi „pouhé počátky a zlomky ze slovenských písní", buď mezi variacie anebo parodie" (nedosti důsledně však slovenskou píseň při tom nazývaje „slovensko-moravskou"). Dílo něčím neobyčejné a nadprůměrné (a takovým dílem proti lidovým